

MIŁOSZ T. WALERZAK, MICHAŁ KRZYŻANIAK, DARIUSZ ŚWIERK,
PIOTR URBAŃSKI*

THE MORASKO ESTATE – AN EXAMPLE OF HISTORIC VALUE DEGRADATION CAUSED BY OWNERSHIP CHANGES AND PLOT DISMEMBERMENT

ZMIANY WŁASNOŚCIOWE I PARCELACJA DZIAŁEK JAKO PRZYCZYNEK DO DEGRADACJI SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ NA PRZYKŁADZIE ZESPOŁU DWORSKO- -PAŁACOWEGO W MORASKU

Abstract

The historic estate in Morasko has been the subject of transformation for years. Both owners as well as functions have been changing. New plots, existing after estate plot dismemberment, were covered with new buildings, which dominated both the manor and palace and changed the historic spatial design as well. The aims of the study were: to identify the threats rising from plot dismemberment and ownership changes, to determine the scale of historic value destruction and to determine the revalorization possibility. The achievement of those goals was possible after research and analytical methods were used. The applied methods allowed for the creation of scientific analysis and 3D models. Despite the fact that Morasko estate historic value is remarkably destroyed it is still suitable for partial restitution.

Keywords: spatial composition analysis, historic park, main element of historic composition, dominant

Streszczenie

Zabytkowy zespół dworsko-pałacowy w Morasku na przestrzeni lat podlegał wielu przekształceniom – zmieniali się właściciele, zmieniały się również funkcje obiektów. Na nowych, wydzielonych działkach powstawały budynki, które zdominowały historyczną architekturę i zachwiały zabytkowym układem przestrzennym. Celem pracy były: identyfikacja zagrożeń wynikających ze zmian własnościowych oraz parcelacji działek, a także określenie stopnia zniszczenia oraz możliwości rewaloryzacji obiektu badań. Osiągnięcie celów możliwe było dzięki badaniom i analizom, które pozwoliły na stworzenie trójwymiarowych modeli oraz sformułowanie wniosków. W efekcie przeprowadzonych badań stwierdzono, że zespół dworsko-pałacowy kwalifikuje się do częściowej rewaloryzacji wybranych elementów, pomimo znacznej ingerencji w substancję zabytkową.

Słowa kluczowe: analiza kompozycji przestrzennej, park zabytkowy, główny element historycznej kompozycji, dominanta

* Ph.D. Eng. Miłosz Walerzak, Ph.D. Eng. Michał Krzyżaniak, Ph.D. Eng. Dariusz Świerk, Ph.D. Eng. Piotr Urbański, Department of Landscape Architecture, Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences.

1. Introduction

Morasko is a district on the northern outskirts of Poznań. The area is boarded by Morasko Forest in the north, Morasko Meteorite Nature Reserve in the west, high-rise multifamily buildings in Poznań estates in the south and single-family houses in Radojewo and Umultowo estates in the east. The village of Morasko was first mentioned in 1388. Over the years there were many owners of the village, starting with Wawrzyniec Jeż and his wife in the early 15th century, through the von Treskow family in the 2nd half of the 19th century and ending with the Missionary Sisters of Christ the King after World War II¹. At the beginning of the 20th century Morasko was subject to Prussian colonisation and the settlement was renamed to Nordheim. Only on 1 January 1987 the village of Morasko was annexed to Poznań². Today Morasko still has a legible spatial arrangement with a palace, manor and grange estate. The estate consisted of a former Evangelical church (at present a Roman Catholic church), a residential estate with a manor built in 1786 a palace built in 1857, a park and a maple-tree access alley established at the turn of the 18th century and a post-grange area with preserved buildings. At present the estate includes a complex of buildings owned by the Convent of Missionary Sisters of Christ the King.

The manor and palace estate is located in the northern part of the former village situated near Poznań. It has been there since the 2nd half of the 18th century. The complex consisted of interconnected manor, palace and outhouse buildings and a park (Ill. 1). The main entrance to the estate was located on the axis of the residence and there was an oval driveway in front of it. The only remaining element of the old Baroque estate is the former storage house, situated northwest of the manor. The brick manor was built on a rectangular plan. It had an avant-corps in the middle and a mansard roof with dormers. The corners of the façade had rusticated pilaster strips with apparent avant-corpses. The main avant-corps was articulated with giant order pilasters with acanthus and volute capitals³. In the late 19th century the palace was built. The two-storey construction was covered with a low hip roof topped with a one-storey belvedere. The front elevation was abundantly decorated with cornices, pilaster strips and triangular pediments above the windows. There was a decorative round relief in the central part of the elevation, above the entrance porch. The open porch, supported by four posts and two columns, was finished with a terrace in the upper floor section⁴. The construction of the palace was not completed – the other elevations of the palace were not finished⁵. In the late 20th century a convent building was erected for Missionary Sisters of Christ the King in the residential estate in Morasko. This enormous construction with rather uninteresting architecture was located in close neighbourhood of the manor and palace. The grange complex, which occupied a considerable part of the estate, was located northeast of the manor and palace complex. It consisted of the grange yard (built up in the west, north and south) and five houses of the grange workers. The park estate was established in the late 18th century and it

¹ Teki Dworzaczka. *Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX w.*, Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka, 1995-1997.

² J. Goszczyńska, *Majątki Wielkopolskie*, Tom VIII: *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004, pp. 63-64.

³ *Ibidem*, pp. 64-65.

⁴ M. Libicki, P. Libicki, *Dwory i Pałace wiejskie w Wielkopolsce*, Dom Wydawniczy REBIS. Poznań 2005, p. 290.

⁵ J. Goszczyńska, *op. cit.*, p. 65.

remained untouched until the early 20th century. The system of roads and alleys divided the park into rectangular plots, which were filled with free compositions of trees and shrubs. On the eastern side the park was enclosed by a system of five interconnected ponds. There was an open courtyard in front of the residence, where an oval driveway was composed relatively early. The Prussian Settlement Commission (*Königlich Preußische Ansiedlungskommission in den Provinzen Westpreußen und Posen*) reduced the park area in the north. Until today there has been only a fragment of the southern side of the park preserved. It neighbours the palace and has a few old trees.

1.2. Aim of study

The aim of the study was to identify the threats resulting from changes in ownership and division of plots and to determine the degree of destruction and possibilities of revalorisation of the research objects.

2. Description of study

The object of the study was the manor and palace estate in Morasko. The estate was distinguished by the historical system of two interconnected residences, i.e. the 18th century manor and 19th century palace with a small park established in the late 18th century. In history the area of the park and residential buildings was 4 ha. At present the park area is smaller than 0.5 ha.

The following field methods were applied in the research: dendrological inventory, dendrological analysis and analysis of the species composition⁶. The following study analyses were also applied: historical analysis, archive analysis, spatial composition analysis and scenic connections analysis. The analyses were based on historical topographic and cadastral maps made in the 19th and early 20th century and spatial computer-generated models of the estate for three stages in the history of the complex in Morasko⁷.

The research was also based on photograph archives, which chiefly showed residential buildings with small fragments of the park estate.

The collected materials enabled determination of the actual appearance of the historical spatial arrangement in the residence and park complex in Morasko and it enabled identification of transformations and degradation of the composition.

3. Results

We produced three virtual models of the residence and park complex in Morasko on the basis of the historical materials we collected, site inspection and inventory. The models show

⁶ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, p. 127.

⁷ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*. W: *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, p. 238.

three stages in the development of the historic complex, resulting from changes in the ownership and division of the estate. Due to considerable degradation of the historical composition and insufficient number of historical materials the models show only a simplified schematic reconstruction of the estate (Ill. 1).

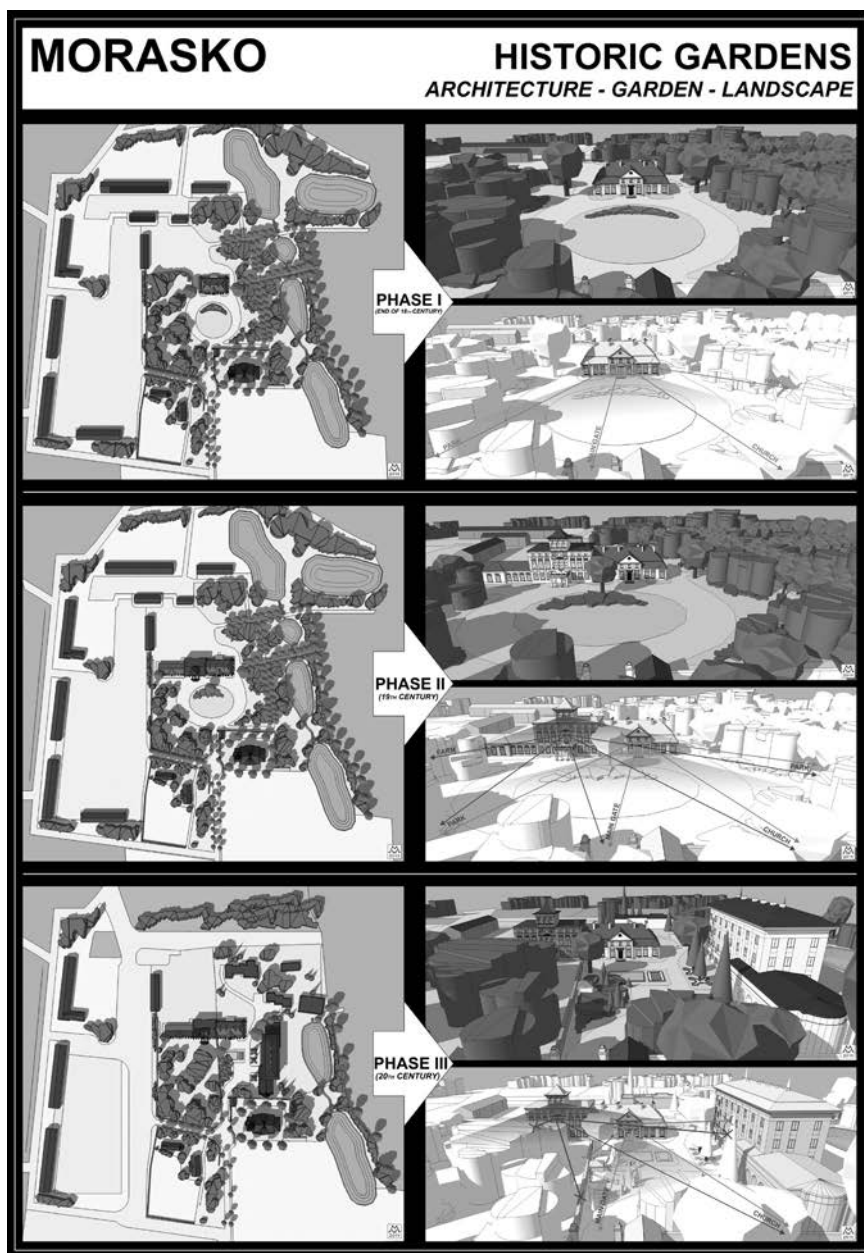
The models included analyses of the composition with identification of formally significant elements of architecture and an analysis of historical scenic connections.

The first model shows Morasko in the late 18th and early 19th century. At the time the manor was the main residence and the entire compositional arrangement was subordinated to it. The access alley was located almost on the manor axis and it led through the entrance gate to an open courtyard surrounded by a naturalistic park. The park estate was continued in the eastern and northern part of the complex, but the composition was more geometrised there. A system of straight roads, alleys and rows of trees made several regular plots. The interior of the plots was filled with free compositions of trees and shrubs. On the eastern side, on the estate limit there were five ponds connected by canals. The grange was located in the west and northwest.

The second model shows the estate in the late 19th century. There was a palace built next to the old manor. Not only was the building taller than the adjacent manor, but it was additionally topped with a small belvedere. Thus, the new residence was another important element of the composition which was located on the main axis and which was noticeably predominant among the buildings. There was a one-level outhouse built along the lateral axis of the palace, right next to its elevation. The details and ornaments of the outhouse elevation made references to the façade of the palace. The composition of the park estate did not change much, except the driveway, which was extended so as to encompass the manor and palace.

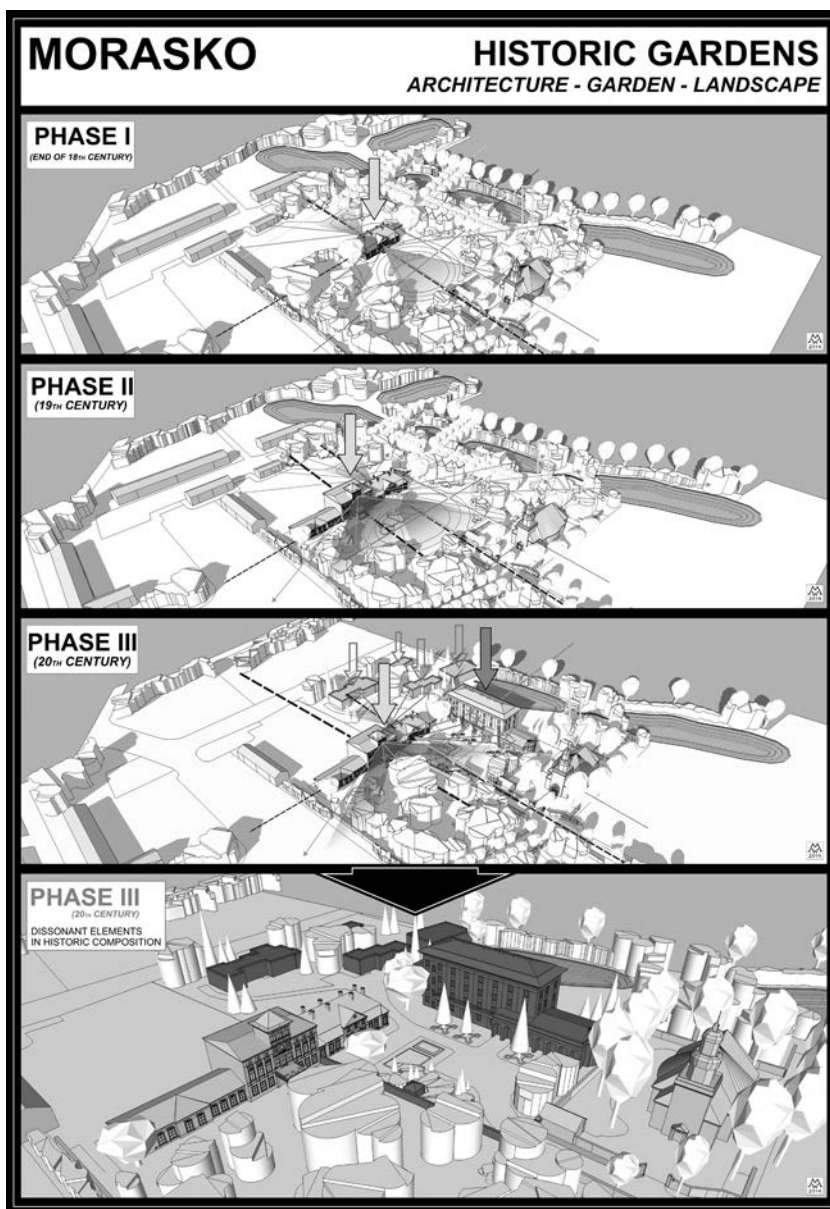
The third model shows the estate in the late 20th and early 21st century (Ill. 1-2). It is noticeable that the historic complex is divided into the part with the palace and a fragment of the park next to it and the part with the manor and the rest of the estate. In the eastern part of the park we can see the newly constructed complex of buildings belonging to the Convent of Missionary Sisters of Christ the King. The buildings are randomly scattered all over the old park and in the place of three ponds, which were liquidated. The retreat house, which was constructed in very close neighbourhood of the manor, is the most conspicuous building as far as its size is concerned. The building has uninteresting architecture and a bright yellow elevation. Its cubature is much greater than the cubature of the two historic residences. The location and arrangement of the new buildings was not fully considered. It irreversibly disordered the historic composition and closed valuable scenic connections with the park and landscape (Ill. 2). This new *residence* definitely competes and dominates not only the manor and palace but also the nearby historic church, whose tower until recently was the only dominant in the landscape of Morasko.

In view of the abovementioned observations the technical condition of the historic buildings is worrisome. Although the manor, which now belongs to the Convent, is in good condition, the palace and the outhouse, which are separate individual properties, are falling into ruin. Paradoxically, the situation is opposite as far as the park is concerned. The historic tree stand, which was isolated near the palace, has been preserved, but the park was completely destroyed in the part belonging to the Convent, near the manor, in the eastern part of the estate. There is a fancy composition made of contemporary colourful cultivars of coniferous plants mixed with Renaissance-like parterres. The driveway was replaced by rectangular flowerbeds with compositions of coniferous plants.

III. 1. On the left: three reconstruction ideograms of the Morasko estate accompanied by the views of vista lines analysis. On the right: architectural composition elements were marked (edited by M. Walerzak 2014)

II. 1. Trzy ideogramy rekonstrukcji zespołu dworsko-pałacowego w Morasku (z lewej). Widoki od strony frontu rezydencji, ukazujące poszczególne trzy etapy rozwoju posiadłości wraz z analizą powiązań widokowych (z prawej) (oprac. M. Walerzak 2014)

Ill. 2. An ideogram of the Morasko estate reconstruction – general view of the estate during three stages of transformation and spatial composition degradation. The visa lines, important historic elements and dissonant elements were marked (edited by M. Walerzak 2014)

Il. 2. Ideogramy rekonstrukcji zespołu dworsko-płacowego w Morasku. Ogólny widok perspektywiczny obiektu w trzech etapach przekształceń i degradacji kompozycji przestrzennej. Na rysunkach zaznaczono powiązania widokowe oraz ważne historycznie elementy w kompozycji i obiekty dysharmonijne z pierwotnym układem (oprac. M. Walerzak 2014)

4. Conclusions

1. The manor and palace in Morasko, which dates back to the late 18th century, has preserved fragmentary and poorly legible elements of the park composition. The estate was compositionally and spatially degraded due to the location and construction of new buildings, liquidation of part of the park and introduction of random plant compositions.
2. The selection of newly introduced species and their composition is in absolute disagreement with the historic character of the residence and park complex in Morasko.
3. The residential complex in Morasko is threatened by further expansion of new buildings and reduction of its historic values. Apart from that, the palace and outhouse, which are a separate property, are in danger of collapsing.
4. In view of the research and analyses, it is possible to make only partial revalorisation of fragments of the park if the estate is integrated.

References

- [1] Libicki M., Libicki P., *Dwory i Pałace wiejskie w Wielkopolsce*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2005.
- [2] Goszczyńska J., *Majątki Wielkopolskie*, T. VIII: *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004.
- [3] Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- [4] Teki Dworzaczka, *Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX w.*, Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka, 1995-1997.
- [5] Walerzak M., *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, pp. 233-242.

1. Wstęp

1.1. Wprowadzenie

Morasko to peryferyjna część Poznania, położona w północnej części miasta. Obszar Moraska ograniczony jest: od północy – Lasem Moraskim, od zachodu – Rezerwatem przyrody Meteoryt Morasko, od południa – wysoką zabudową wielorodzinną poznańskich osiedli, a od wschodu – zabudową jednorodziną osiedli Radojewo i Umultowo. Pierwsze wzmianki na temat wsi Morasko pochodzą z 1388 r., a sama wieś miała na przestrzeni lat wielu właścicieli – zaczynając od Wawrzyńca Jeża i jego małżonki (na początku XV w.), przez rodzinę von Treskow (w 2 połowie XIX w.), na Zgromadzeniu Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla

(po II wojnie światowej) kończąc¹. Na początku XX w. Morasko podlegało pruskiej akcji kolonizacyjnej, a nazwa osady zmieniona została na Nordheim. Dopiero 1 stycznia 1987 r. tereny wsi Morasko przyłączono do Poznania². Morasko posiada do dziś czytelny układ przestrzenny z założeniem pałacowo-dworsko-folwarcznym. W skład tego założenia wchodziły: dawny kościół ewangelicki (obecnie kościół rzymskokatolicki), założenie rezydencjonalne z dworem z 1786 r.³, pałac z 1857 r., park i klonowa aleja dojazdowa z przełomu XVIII i XIX w., a także obszar pofolwarczny z zachowanymi budynkami. Aktualnie zespół jest rozbudowany o kompleks budynków zakonu Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla.

Założenie dworsko-pałacowe zlokalizowane jest w północnej części dawnej podpoznańskiej wsi i istnieje w tym miejscu od 2 połowy XVIII w. Zespół składał się z połączonych ze sobą budynków dworu, pałacu i oficyny, a w jego skład wchodził również park (il. 1). Główny wjazd na teren założenia znajdował się na osi rezydencji, a przed nią zlokalizowany był owalny podjazd. Z dawnego barokowego założenia zachował się tylko dawny lamus, który usytuowany był na północny zachód od dworu. Murowany z cegły dwór wzniesiono na planie prostokąta z ryzalitem pośrodku, a wieńczył go mansardowy dach z lukarnami. Naroża fasady były ujęte w lizeny z boniowaniem i pozorne ryzalitty. Główny ryzalit artykułowany był pilastrami wielkiego porządku z kapitelami akantowo-wolutowymi⁴. Pałac został natomiast dobudowany do dworu pod koniec XIX w. Dwukondygnacyjną budowlę nakrywał niski dwuspadowy dach, zwieńczony jednokondygnacyjnym belwederem. Elewacja frontowa była bogato zdobiona w gzymsy, lizeny i trójkątne naczółki nad oknami. W centralnej części elewacji, ponad gankiem wejściowym, znajdowało się ozdobne tondo. Otwarty ganek, wsparty na czterech słupach i dwóch kolumnach, w partii piętra zakończony był tarasem⁵. Budowla pałacu nie została w pełni zrealizowana⁶, o czym świadczą niedokończone pozostałe jego elewacje. Pod koniec XX w. na terenie założenia rezydencjonalnego w Morasku wzniesiono budynek klasztorny Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla. Ta ogromnych rozmiarów budowla, o nieciekawej elewacji, została zlokalizowana w bliskim sąsiedztwie dworu i pałacu. Zespół folwarczny, stanowiący znaczną część założenia, był zlokalizowany na północny wschód od zespołu dworsko-pałacowego i składał się z podwórza folwarcznego (zabudowanego od strony zachodniej, północnej i południowej) oraz pięciu domów pracowników folwarcznych. Założenie parkowe powstało pod koniec XVIII w. i w nienaruszonej formie przetrwało do początku XX w. Układ dróg i alej dzielił park na prostokątne kwatery, które wypełniały swobodne kompozycje drzew i krzewów. Od strony wschodniej park zamykał układ pięciu połączonych ze sobą stawów. Przed frontem rezydencji znajdował się otwarty dziedziniec, w którym dość wcześnie zakomponowano owalny podjazd. W ramach działań pruskiej Komisji Kolonizacyjnej (*Königlich Preussische Ansiedlungskommission in den Provinzen Westpreußen und Posen*) zmniejszono powierzchnię parku od strony północ-

¹ Teki Dworzaczka, *Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX w.*, Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka, 1995-1997.

² J. Goszczyńska, *Majątki Wielkopolskie*, T. VIII: *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004, s. 63-64.

³ M. Libicki, P. Libicki, *Dwory i Pałace wiejskie w Wielkopolsce*, Dom Wydawniczy REBIS. Poznań 2005, s. 290.

⁴ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 64-65.

⁵ M. Libicki, P. Libicki, *op. cit.*, s. 290.

⁶ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 65.

nej, a do dnia dzisiejszego zachował się jedynie fragment południowej części parku w sąsiedztwie pałacu, z kilkoma egzemplarzami wiekowego drzewostanu.

1.2. Cel badań

Celem pracy były: identyfikacja zagrożeń wynikających ze zmian własnościowych oraz parcelacji działek i określenie stopnia zniszczenia oraz możliwości rewaloryzacji obiektów badań.

2. Opis badań

Obiektem badań było założenie dworsko-pałacowe w Morasku. Obiekt wyróżniał historyczny układ dwóch połączonych ze sobą rezydencji, składający się z dworu (XVIII w.) i pałacu (XIX w.) z niedużym parkiem z końca XVIII w. Historycznie powierzchnia parku i zabudowań rezydencjonalnych wynosiła ok. 4 ha. Obecnie powierzchnia parku wynosi niepełna 0,5 ha.

Podczas badań zastosowano metody terenowe, takie jak: inwentaryzacja dendrologiczna, analiza dendrochronologiczna oraz analiza składu gatunkowego⁷, a także analizy studialne: historyczną i materiałów archiwalnych. Ponadto wykonano analizy kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych z wykorzystaniem historycznych map topograficznych i katastralnych z XIX i początku XX w. oraz przestrzennych komputerowych modeli obiektu, wykonanych w trzech etapach historii zespołu w Morasku⁸.

W badaniach korzystano również z archiwalnych materiałów fotograficznych, przedstawiających przede wszystkim budynki rezydencjonalne z małymi fragmentami założenia parkowego.

Dzięki zebranym materiałom możliwe było określenie faktycznego wyglądu historycznego układu przestrzennego zespołu rezydencjonalno-parkowego w Morasku oraz identyfikacja przekształceń i degradacji kompozycji.

3. Wyniki

Na podstawie zebranych materiałów archiwalnych oraz wizji lokalnej i inwentaryzacji sporządzono trzy wirtualne modele zespołu rezydencjonalno-parkowego w Morasku. Prezentują one trzy etapy rozwoju zabytkowej posiadłości, wynikające ze zmian własnościowych i podziału posiadłości. Ze względu na dużą degradację historycznej kompozycji i niedostateczną ilość materiałów archiwalnych modele przedstawiają zaledwie uproszczoną ideową rekonstrukcję obiektu (il. 1).

⁷ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 127.

⁸ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, s. 238.

Na modelach wykonano analizy kompozycji z wyodrębnieniem ważnych formalnie obiektów architektonicznych oraz analizę historycznych powiązań widokowych.

Pierwszy model przedstawia Morasko z końca XVIII i początku XIX w. Wówczas główną rezydencją był dwór i cały układ kompozycji był jemu właśnie podporządkowany. Aleja dojazdowa usytuowana była niemalże na osi dworu i przez bramę wjazdową prowadziła na otwarty dziedziniec otoczony naturalistycznym parkiem. Założenie parkowe kontynuowane było we wschodniej i północnej części posiadłości, tam jednak kompozycja była bardziej zgeometryzowana. Układ prostych dróg, alej i szpalerów tworzył kilka regularnych kwater, natomiast ich wnętrza wypełniały swobodne kompozycje roślinne drzew i krzewów. Od strony wschodniej, na granicy założenia, znajdowało się pięć, połączonych ze sobą kanałami, stawów, zaś od strony zachodniej i północno-zachodniej zlokalizowany był folwark.

Drugi model przedstawia stan z końca XIX w. Obok wcześniejszego dworu wybudowano pałac. Budowla nie tylko przewyższała wysokością stykający się z nią dwór, ale również dodatkowo zwieńczona była małym belwederem. Tym samym nowa rezydencja stała się kolejnym ważnym elementem kompozycji, zlokalizowanym na głównej osi, wyraźnie dominującym pośród budynków. Wzdłuż bocznej osi pałacu, bezpośrednio przy jego elewacji, wzniesiono parterową oficynę. Jej elewacja nawiązywała detalem i ornamentyką do frontu pałacu. Kompozycja założenia parkowego nie uległa większym zmianom z wyjątkiem podjazdu, który został powiększony, obejmując dwór i pałac.

Trzeci model przedstawia stan obiektu z końca XX i początku XXI w. (il. 1-2). Widoczny jest na nim podział zabytkowego zespołu na część z pałacem i fragmentem parku przy nim oraz część z dworem i resztą posiadłości. We wschodniej części parku widoczny był nowo powstały kompleks budynków Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla. Są one rozrzucone beładnie po całym dawnym parku oraz w miejscu trzech stawów, które zostały zlikwidowane. Najbardziej imponujące rozmiary ma dom rekolekcyjny, wyniesiony w bardzo bliskim sąsiedztwie dworu. Budowla o nieciekawej architekturze i jaskrawożółtej elewacji znacznie przewyższa kubaturą dwie historyczne rezydencje. Lokalizacja i układ nowych budynków był nie do końca przemyślany i bezpowrotnie zaburzył zabytkową kompozycję i zamknął cenne powiązania widokowe z parkiem i krajobrazem (il. 2). Kolejna, nowa rezydencja zdecydowanie konkuruje i dominuje nie tylko nad dworem i pałacem, ale również nad pobliskim zabytkowym kościołem, którego wieża była do niedawna jedyną dominantą w krajobrazie Moraska.

W świetle powyższych spostrzeżeń niepokój budzi stan techniczny zabytkowych budynków. Wprawdzie dwór należący aktualnie do Zgromadzenia jest w dobrym stanie, ale sam pałac i oficyna, będące osobną, wydzieloną własnością, popadają w ruinę. Paradoksalnie odwrotna sytuacja dotyczy samego parku. Wydzielony zabytkowy drzewostan przy pałacu przetrwał, a zupełnie zniszczony został park na terenie Zgromadzenia przy dworze we wschodniej części obiektu. Na jego miejscu powstała fantazyjna kompozycja ze współczesnych barwnych odmian roślin iglastych, zmieszanych z niby-renesansowymi parterami. Całkowicie zlikwidowany został podjazd, na miejscu którego utworzono prostokątne kwietniki z kompozycjami roślin iglastych.

4. Wnioski

1. Zespół dworsko-pałacowy w Morasku, o rodowodzie z końca XVIII w., zachował szczerbki i mało czytelne elementy kompozycji parku. Obiekt został kompozycyjnie i przestrzennie zdegradowany przez lokalizację i wzniesienie nowych budynków, likwidację części parku i wprowadzenie przypadkowych kompozycji roślinnych.
2. Dobór nowo wprowadzonych gatunków oraz ich kompozycja jest całkowicie niezgodna z historycznym charakterem zabytkowego obiektu rezydencjonalno-parkowego w Morasku.
3. Zespół rezydencjonalny w Morasku jest zagrożony dalszą ekspansją nowej zabudowy i kolejnym uszczuplaniem jego wartości zabytkowych. Ponadto wydzielony osobną własnością pałac z oficyną grozi zawaleniem.
4. W świetle przeprowadzonych badań i analiz istnieje możliwość zaledwie częściowej rewaloryzacji fragmentów parku po uprzednim scaleniu obiektu.